

ממ-א מתניתין:

נתחייבו נכסים לכהן כבעל חוב, וחייבים לפרוע בין שניהם, ויתבאר טעמו בגמרא.

ואם ילדה תאומים **זכר ונקבה**, אין כאן לכהן כלום ואפילו מן הבנים, שהרי אין ידוע אם יש כאן בכור זכר כלל, והכהן מוציא מחבירו הוא, ועליו הראיה.

גמרא:

שנינו במשנה: מת האב והבנים קיימים, רבי מאיר אומר, אם נתנו עד שלא חלקו — נתנו, ואם לאו פטורין. רבי יהודה אומר, נתחייבו נכסים:

ומקשינן: דמית האב אימת [מתי מת האב]?! שהרי:

אילימא בכגון דמית האב לאחר שלשים יום שכבר חל עליו חיוב הפדיון, הלוא תיקשי:

וכי בהא אמר רבי מאיר כי חלקו — פטורין, והא אשתעבד נכסיה של האב — בחייו — לפדיון?! (2)

מי שלא בברה אשתו עדיין, וילדה שני זכרים תאומים ואין ידוע איזה הבכור, הרי האב נותן חמש סלעים לכהן, שהרי ודאי נולד לו בכור.

ואם מת אחד מהן בתוך שלשים יום שעדיין לא הגיע זמן החיוב:

הרי האב פטור, כי הרי ספק הוא אם החי הוא בכור או לא, ומספק אינו נותן, שהכהן מוציא מחבירו הוא, ועליו הראיה.⁽¹⁾

ואם מת האב של התאומים, והבנים — שאין ידוע איזה מהם הוא הבכור — קיימים, כך הוא דינם לענין פדיון:

רבי מאיר אומר:

אם נתנו פדיון לכהן עד שלא חלקו את נכסי האב — נתנו, ואין יכולים להוציא מהכהן, ואם לאו, שחלקו תחילה את הנכסים, הרי אלו פטורין, ויתבאר טעמו בגמרא.

רבי יהודה אומר:

1. א. והוא הדין שהחי עצמו פטור מלפדות את עצמו מספק, ומה שנקטה המשנה שהאב פטור, היינו משום סיפא דבעי למיתני "מת האב", רש"י.

ב. לפי מה שנתבאר כמה פעמים בהערות בשם הגרש"ש, שיש בפדיון מלבד דין ממון גם דין פדיון קדושה שאינה מצוה ממונית, יש לעיין: למה לא יצטרך לפדות מספק, אם כי ישאר הפדיון בידו?! וראה מה שהאריך בביאור ענין זה בשערי ישר שער ה פרק כה.

2. א. יש לדקדק בלשון הגמרא: למה ליה להקדים "אי מת לאחר שלשים בהא אמר רבי

מקום כיון שזה הנולד אחריה לא הוה בכור לנחלה דהא לאו ראשית אונו הוא, לא הוי נמי בכור לכהן, דבכור לדבר אחד, דהיינו, לרחם ולא לולדות לא הוה בכור, הכי אמרינן בפרק יש בכור דף מז. וכעין זה כתב בסדרי טהרה בחידושו לנדה דף כו, ושוב הביא גם דברי הט"ז.

וכתב רבי עקיבא איגר בגליונו על השולחן ערוך [וכן כתב בסדרי טהרה שם], שלפי דברי הט"ז: "אם הולד בדרך דופן הוא נפל, השני הוא בכור לכהן, דהא הוא גם כן בכור לנחלה כיון דהראשון נפל".

כי לא חלקו נמי ושותפים הם בירושת האב, ליוזיל לגבי האי ולידחיה, וליזיל לגבי האי ולידחיה [ידחהו כל אחד לאמר: אני איני בכור, ומחלקי לא תיטול]! (3)

אמר תירץ רבי ירמיה:

משנתנו עוסקת בכגון שמת האב בתוך שלשים יום ולא נשתעברו הנכסים ביד האב, ודקשיא לך: ידחהו כל אחד ואחד, אימא

אלא תאמר שמשנתנו עוסקת בכגון דמית האב בתוך שלשים יום שעדיין לא נשתעברו נכסיו כיון שעדיין לא חל החיוב. הרי אף זה קשה, כי:

מאי שנא כי חלקו שהם פטורים לפי רבי מאיר, ומשום דאזיל לגבי האי ומדחי ליה, דאזיל נמי לגבי האי ומדחי ליה [כל אחד מהבנים דוחהו לאמר: אני איני בכור] —

לסלקו בדמים. ולפי זה קשה: איך יש זכות גוביינא לכהן מקרקעות כיון שהוא דבר שאין פודין בו. ולהיות זכות לכהנים למכור ויהיה הכסף של האב או הבן, ואחר כך יתנו הם לכהן, זה ודאי דבר רחוק מן הדעת. וראה מה שביאר שם בזה.

ובמנחת חינוך [שצב יז] כתב: ואם יש לו רק קרקעות, ואפילו מת ובא לגבות מיתומים, נראה דהברירה ביד כהן לגבות עידית, אף דבעל חוב דינו בבינונית ומיתומים בזיבורית ואפילו בנויקין, מכל מקום כאן דבזה אינו פדוי רק טורף על מנת למכור, אם כן, מה שנקל לפניו זה לוקח הכהן בעל כרחו, והוא בתורת כפיה כי צריך למוכרו, וכופין אותו ולוקח הכהן ומוכרו, ואינו דומה לבעל חוב ונוקין דלוקח לגוביינא והוא שלו, על כן הוא בבינונית ...

3. א. בהמשך הסוגיא מובאת לשון אחרת, שלפיה מקשה הגמרא: אם מת בתוך שלשים יום, אם כן, מאי טעמא דרבי יהודה שאמר נתחייבו נכסים, כיון שעדיין לא נתחייב האב. ואילו בלשון זו מקשה הגמרא רק: מאי טעמא דרבי מאיר, ואינה מקשה: מאי טעמא דרבי יהודה.

ונחלקו המפרשים בביאור ענין זה:

מהרי"ט אלגאזי — סח א — למד מלשון הרמב"ם בהלכותיו, שבלישנא קמא פשוט לגמרא

מאיר, והרי אפילו אם לא נחליט כסברא זו, שנשתעברו נכסים מכח האב, מכל מקום תיקשי לרבי מאיר: מה חילוק יש בין חלקו ללא חלקו, וכקושיית הגמרא, והיא אינה תלויה בנידון אם מת קודם או אחר שלשים.

ב. עיקר הנחת הגמרא שאם נשתעברו נכסים יש לגבות מן היורשים לאחר חלוקה, אינו מוסכם וכפי שיתבאר בהמשך הגמרא, וראה בזה בתוספות כאן ובהערה בעמוד ב.

ג. כתבו התוספות בשבועות ד ב ד"ה בכל פודין: הא דאמרינן דאזיל כהן וטריף ממשעבדי, לאו דמפריק בקרקעות, אלא ימכרם ויתן דמי לכהן. והיינו משום שאין פודין בקרקעות, וכמבואר לקמן במשנה נא א. [וכן צריך לפרש גם בסוגיינתנו, שהרי מטלטלין של יתומים אינם משתעבדים, וקושיית הגמרא היא על הקרקעות שהניח האב].

ובשערי ישר [שער ה פרק כה] נתקשה בדבריהם: מי יגבה מהמשועבדים וימכרם ויתן דמים לכהן, והרי אם אין לכהנים זכות גוביינא, מי יגבה מהלוקח, דלהבן או להאב ודאי לא שייך זכות שעבוד זה. ומפשטות דברי התוספות משמע, שחוב הוא על הלוקח למכור וליתן דמים לכהן, אבל זה ודאי רחוק לומר כן, דמאיזה טעם יהיה בענין זה חיוב על הלוקח יותר משאר מקומות שגובים מלוקח, שאינו מחויב להמציא כסף לבעל חוב האב לגבות, ורק אם רוצה יכול

לך:

קא שקילנא [ואם בחבירך אני נושה, הרי את חלקו אני נוטל] —

ואף במשנתנו, כיון שודאי יש לו לכהן חוב חמש סלעים על אחד מהבנים, והם — עד שלא חלקו — הרי שותפים הם במה שירשו מאביהם, לכן יכול הכהן ליטול ממה נפשך.

אמר תמה רבא על יסודו של רבי ירמיה:

מכדי נכסי דבר איניש אינון ערבין ביה [ונכסיו של אדם הם הערבים לפרעון חובותיו] ומטעם זה גובים מהנכסים. והרי:

זאת אומרת, ממשנתנו יש ללמוד: שני יוסף בן שמעון שהיו בעיר אחת, ולקחו שדה בשותפות, הרי בעל חוב שיש בידו שטר על שם אחד מן השותפין ואין ידוע מי הלוה — גובה אותה מהם —

ומשום דאמר ליה המלוה לכל אחד מהם, ממה נפשך יכול אני ליטול בשדה זו, כי:

אי בדידך מסיקנא, מנתא דידך קא שקילנא [אם כך אני נושה הריני נוטל את חלקך בשדה], ואי בחברך מסיקנא מנתא דחברך

משום חשש נפל, ומאחר שחי הולד לאחר שלשים, איגלאי מילתא למפרע שאינו נפל. ראה שם שהאריך במקום שאנו מקצרים.

וכנראה כוונתו היא שלרבי יהודה הטעם הוא כן, אבל רבי מאיר חולק עליו בזה, ולשיטתו אי אפשר לבוא משום שעבוד נכסי האב, שהרי אם כן, תיקשי כדמקשה הגמרא במת לאחר שלשים: למה לא יגבה אפילו חלקו.

ג. ובאבי עזרי [קמא, בכורים יא כ] כתב לבאר, ויסוד דבריו על פי מה שמצינו בירושלמי [המובא בתוספות ריש פרק אלו נערו], שאם כי בכל קנס אין חל החיוב אלא בהעמדה בדין, מכל מקום שעבוד הנכסים חל כבר משעת המעשה. וכעין זה יש לומר גבי פדיון הבן, שאם כי אין החיוב חל עד יום השלשים, מכל מקום הרי סיבת החיוב היא הלידה, וכבר נשתעבדו נכסים משעת הלידה. ומיהו, כיון שמת האב תוך שלשים יום הרי לא חל שעבוד הגוף, ושוב אי אפשר לגבות משום שעבוד הנכסים, וזה הוא באמת טעם הלישנא בתרא. ומיהו לישנא קמא סובר, שעל היתומים שירשו את שעבוד הנכסים חל גם שעבוד הגוף משום דכרעא דאבוהון נינהו, וכמו שהביא שם בשם הרא"ש, [ולמבואר

כתירוצו של רבי ירמיה בלישנא בתרא, שתירץ "זאת אומרת שני יוסף בן שמעון שהיו בעיר אחת ולקח אחד מהם שדה מחבירו בעל חוב גובה הימנו", והיינו שהבנים חייבים מחמת חיוב עצמם, כיון שהם חשופים כלוקחים זה מזה, וכפי שיתבאר בלישנא בתרא. ואף שלפי לישנא בתרא חידוש הוא בעיניו של רבי ירמיה סברא זו, וכמו שאמר "זאת אומרת", מכל מקום לפי לישנא קמא אין זה חידוש בעיניו, אלא שיטתו של רבי מאיר מחודשת בעיניו, [ולפי לישנא בתרא הוא בהיפוך, וכפי שיתבאר עוד בהערה לקמן].

ואילו הכסף משנה — בכורים יא כ, הובאו דבריו בריט"א שם — כתב לבאר בדעת הרמב"ם, שלפי לישנא קמא לא קשיא כלל לגמרא למה רבי יהודה מחייב, כי על אף שמת בתוך שלשים יום מכל מקום נשתעבדו הנכסים מכח האב, וכך סבירא ליה לרמב"ם שם להלכה. ב. ומהרי"ט אלגאזי שם באות ב כתב על הכסף משנה שצריך להבין למה יתחייבו הנכסים מכח האב כיון שעדיין לא הגיע זמן החיוב. ותוכן דבריו שם, שלפי דעת הרמב"ם, בתוך שלשים יום עיקר הטעם דלא הוי פדיון הוא

לעולם עוסקת משנתנו בכגון שמת האב לאחר שלשים יום. כי אם מת האב קודם שלשים, אין הכהן יכול לגבות כלום וכסברתו של רבא. ודקשיא לך: והרי נתחייב האב ונשתעבדו נכסיו. אימא לך:

ואי דאיכא נכסי טובא הכי נמי דשקיל [אילו היתה עוסקת משנתנו בכגון שיש בנכסים – שהותיר האב ונשתעבדו – כדי שתי פעמים משיעור החוב, אכן אין ספק שהיה הכהן נוטל מן הנכסים שנשתעבדו ביד האב] ואפילו לאחר שחלקו, וכפי שיתבאר שממחצית הירושה אכן אין ספק שיכול הכהן ליטול –

אלא אמר רבא:

מי איכא מידי [היתכן כדבר הזה], דלדידיה [לבעל החוב עצמו] לא מצי תבע ליה משום שהוא דוחהו לאמר: איני חייב, ואילו לערב מצי תבע ליה! ? והתנן:

”המלוה את הבריו על ידי ערב, לא יפרע מן הערב” וקיימא לן לפרש את המשנה: דלא יתבע מן הערב תחילה עד שיתבע תחילה את המלוה. ובכלל זה, שאם אינו יכול לתבוע את הלווה אף את הערב לא יתבע! (4)

אומרים ממה נפשך מתרי גברי, ורבי ירמיה לשיטתו, הסובר “הדר דינא” משום שאומרים ממה נפשך בתרי גברי.

והביא שם מקונטרס הספיקות כלל ו אות יג שתמה על הש”ך, כי הרי אדרבה מבואר בסוגייתנו שמשום “נכסוהי דאיניש אינון ערבין ביה” לא גבי, ואם לא טעם זה היינו אומרים ממה נפשך מתרי גברי. וראה עוד שם.

ב. הרשב”א בגיטין [נ ב ד”ה וגרסי], הקשה: למה הצרכו חכמים לתקן שאין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש בני חורין ואפילו הן זיבורית, והרי תיפוק ליה שאין נפרעין מן הערב תחילה! ?

ותירץ: דלאו “ערבין” לגמרי קאמר, דטעמא דערב משום דלא גמר ומשעבד נפשיה אלא היכא דלית ליה נכסי ללוה לאיפרועי מיניה, ומלוה גופיה עיקר שעבודיה ליתא אערב אלא אלוה, אבל גבי נכסי דלוה ודאי עיקר אסמכתיה עלייהו, ולוה נמי בעידן מלוה גמר ומשעבד כולוהו נכסי, והלכך, אי לאו תקנתא דעבוד רבנן גבי לקוחות, הוה אמינא, כיון דעיקר שעבודיה אהאי בינונית הוא, אף על גב דשייר ליה

שם, דבר זה תלוי במחלוקת אמוראים, ראה שם], וזה הוא טעם לישנא קמא שסובר רבי יהודה ש”נתחייבו נכסים” וגובה מהם, ואף שמת האב בתוך שלשים יום.

ד. ובספר ראשית בכורים כתב, דאנהרינהו לעיינין באבני נזר שכתב, דמשונה מצות פדיון הבן משאר מצוות, דבכל המצוות כשמת נעשה חפשי מן המצוות משום שהיא מצוה דנפשיה, מה שאין כן בפדיון הבן שהיא מצות הבן עליו, אף לאחר שמת מוטל עליו החיוב ונשתעבדו נכסיו למצות הבן, וכמבואר לקמן נא ב, דירושין חייבין לפדות לאחר מיתת האב, ואם כן, אתי שפיר הא דאף במת תוך שלשים נתחייבו נכסים כשהגיע יום שלשים. וראה עוד שם מה שהוסיף ביאור בזה.

4. א. בקהלות יעקב סימן לב אות ד, הביא בשם הש”ך בתקפו כהן ללמוד מסוגייתנו שאין אומרים ממה נפשך משני אנשים. ותלה דין סוגייתנו במה שנחלקו ביבמות לו ב אם “קם דינא” או “הדר דינא” משום ממה נפשך, ואשר לפי שיטת הש”ך יסוד מחלוקתם היא אם

ואולם הכא במשנתנו במאי עסקינן:

בבגון דליכא בנכסים שהוריש האב אלא כדי
המש סלעים בלבד. שבאופן זה אף שכדי
מחצית מחמשת הסלעים היה לו ליטול, מכל
מקום סובר רבי מאיר שלאחר חלוקה אינו
נוטל כלום. והטעם בכל זה הוא:

כי מלוה על פה [היינו כל חוב שאינו כתוב

בשטר] אין בעל החוב יכול לגבותו אלא
מיורש, אבל אינו יכול לגבותו מלקוחות,
וכאשר יתבאר –

וממילא דבשני יורשים שחלקו אינו יכול
לגבות אלא חצי, ומשום דכולי עלמא רבי
מאיר ורבי יהודה שנחלקו במשנתנו אית
להו דרב אסי, דאמר רב אסי:

[ביניהם], יכול כל אחד לעכבו מלגבותו.

אך הביא שם, דבשולחן ערוך [חו"מ מט י'
מבואר גבי שני יוסף בן שמעון שאינו גובה
מטעם "נכסוהי דאיניש אינון ערביין ביה",
ומבואר מזה שלא כדבריו, אלא שהוא תמה על
טעם זה.

ובקובץ שיעורים [בבא בתרא סימן תרלו
ותרלח] כתב אף הוא כדברי השפת אמת, וביאר
על פי זה את השמטת הרמב"ם לדברי רבי
ירמיה ורבא, והיינו משום שהרמב"ם סובר שלא
השיג רבא אלא על הפירוש במשנתנו, אבל בשני
יוסף בן שמעון ליכא פלוגתא כלל, ולא הוצרך
הרמב"ם להביאו דבר פשוט הוא, היכא דהלוה
חייב מדינא אלא שכופר, דודאי נפרעין מהערב.
[וצריך ביאור, שהרי רבי ירמיה אמר "זאת
אומרת" ובהכרח שחידוש יש בדבר, ואין
ישמיטנו הרמב"ם, וראה שם בהמשך דבריו].

ובדעת הטור [והשולחן ערוך] שהביאו דברי
רבא, כתב שם לבאר, דרבי ירמיה מיירי באופן
שהלוים עצמם אינם יודעים מי הוא הלוה, וגם
הטושו"ע עוסקים באופן זה, ראה שם. [ומיהו
מדברי התומים והקצות החושן בהשגתם על
הש"ך המובא באות ג, מוכח שלא הבינו כן].

ד. בש"ך שם, מבואר, שאפילו אם יצא שטר
שכתוב בו על יוסף בן שמעון שהוא לוח ויוסף
בן שמעון שני שהוא ערב, ואין יודע מי הלוה
ומי הערב, אינו יכול להוציא מאחד מהם ואף
על פי שכל אחד מהם חייב ממה נפשך. כי

זיבורית קמי מלוה, ליגביה מבינונית דהוה
שעבודא עליה, דאמר ליה מלוה ללוקח ארעא
ידי גבי דידך הוא, ומשום פסידא דלקוחות
אמור רבנן והעיר בחלקת לוי, שבפשוטו
סותרים דבריו את סוגייתנו, וראה מה שביאר
שם.

ג. תמה בשפת אמת: נהי שאין יכול לפרוע
מן הערב כשאינו יכול לתבוע את הלוה, היינו
אם פטור הלוה מן הדין, אבל היכא שהלוה
משקר והערב יודע שהלוה משקר מפורש
בפוסקים שהערב חייב, שהרי על זה נתערב אם
לא ירצה הלוה לשלם, ובזה שכופר שאינו זה
היוסף בן שמעון בשקר, הוי כאינו רוצה לפרוע,
וכי האי גוונא שפיר חייב הערב! ?

וביאר, דעיקר קושיית רבא היתה רק על מה
שפירש רבי ירמיה על פי יסודו את משנתנו,
שהרי במשנתנו אין אחד מהם משקר, אלא
שבאמת אינו יודע אם הוא הבכור, ובזה מקשה
רבא: למה ישלם הערב כיון שהלוה פטור מן
הדין.

והוסיף, דמכל מקום מאחר שאין ראייה
ממשנתנו לדברי רבי ירמיה, יש לומר שבאמת
רבא בא לחלוק גם על דינו של רבי ירמיה בשני
יוסף בן שמעון, ואף שטעם רבא לא שייך בזה,
מכל מקום אין מוכרח כרבי ירמיה, ומשום
"דנהי דכל אחד יש לו חלק בשדה זו, מכל
מקום, כיון דסוף סוף על ידי גבייתו יפסידו
שניהם [שהרי בהכרח יחלקו שניהם את ההפסד

האחין שחלקו את ירושת אביהם, הרי שביחס ל**מחצה** מן הירושה הרי הם חשובים **יורשין**, ואילו ביחס ל**מחצה** הנותרת הרי הם חשובים **כלקוחות**.⁽⁵⁾ נמצא, שאין הם חייבים לתת מנכסיהם למלוה על פה, אלא מן המחצה שהם חשובים עליו כיוורשים –

וחוב של פדיון הבן הרי הוא כמלוה על פה, ומשום **דכולי עלמא** [רבי מאיר ורבי יהודה] אית להו **מלוה הכתובה בתורה**⁽⁶⁾ כפדיון

הבן

לאו ככתובה בשטר דמיא –

ממ-ב

ודכולי עלמא אית להו דרב פפא, דאמר רב פפא:

מלוה על פה גובה מן היורשים, ואינו גובה מן הלקוחות.⁽¹⁾

ממטלטלין, וכמו שהיא סכרת עולא [כבא בתרא קעה ב] בשמעתתא דשעבודא דאורייתא, וכמו שכתב הרשב"ם שם. וראה עוד שם שהאריך.

5. ביאר רש"י את הטעם, משום שרב אסי מספקא ליה אם יש ברירה, ואנו אומרים שכל אחד קיבל בחלוקה את ירושתו, או שמא אין ברירה ולא נתברר שקיבל כל אחד את חלק ירושתו, ושמא החליפו את חלקיהם והרי הם לקוחות ולא יורשים, ולכן אנו דנים אותם כחצי יורשים וכחצי לקוחות.

6. ביארו התוספות: מלוה הכתובה בתורה, היינו דוקא כגון פדיון הבן וערכין ונזיקין וכיוצא בהן, שלא הייתי מחייבו אם לא שחייבתו תורה, אבל מלוה על פה, אף על גב דכתיב "והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה" [וילפינן מכאן שפריעת בעל חוב מצוה], לא מיקרי "כתובה" להיות ככתובה בשטר, ואף על גב דאיירי [הכתוב] אף במלוה על פה, דלא ייפה כחו במה שכתובה בתורה להיות ככתובה בשטר, כיון דבלאו הכי דבר פשוט הוא שיש לו לשלם מה שהלוהו.

1. ראה היטב מה שכתבו התוספות בד"ה ודכולי עלמא, [ראה גם בהערה 5].

מאחר שהלוה אינו חייב מספק, גם הערב אינו חייב וממילא אינו יכול לגבות כלל. וראה מה שתמהו התומים והקצות החושן [והובאה קושיית התומים בשפת אמת].

ה. **בקצות החושן** הקשה על רבי ירמיה: כיון דבשני יוסף בן שמעון אין השטר מוכח מתוכו, לאו שטרא הוא כלל אפילו אם יהא ידוע בעדים שזה הוא יוסף בן שמעון שחתם על השטר, ואם כן, במה נתחייב הלוה, כיון דהעדים הרי אין צריכים לראות נתינת המעות, דהא יכול לחייב עצמו בשטר אף על פי שאינו חייב, וכיון דאינו מוכח מתוכו, לא נתחייב בשטר זה כלל, ואם כן, היכי סלקא דעתיה דרבי ירמיה שבעל חוב גובה ממנו!?

וצריך לומר, דרבי ירמיה סבר: נהי דאינו מוכח מתוכו גוף הלוה שנתחייב, מכל מקום ביחס לשדה של השותפין, הרי מוכח מתוך השטר שיש בה שעבוד.

ו. במהרי"ט **אלגאזי** [סט ג] כתב לבאר את מחלוקת רבי ירמיה ורבא: דרבא סבירא ליה דמאי דקיימא לן בעלמא שעבודא דאורייתא מדין ערב הוא, דעיקר סמיכות דעת המלוה על הנכסים, ולכן נכסוהי דבר איניש אינון ערבין ליה. אבל רבי ירמיה סובר דלא מדין ערבות הוא, אלא מקרא ד"והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה", וילפינן קרקעות